

МОЖАЙКІНА О. С.,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри міжнародного,
цивільного та комерційного права
(Київський національний торговельно-
економічний університет)

КОНОНЕЦЬ О. М.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного,
цивільного та комерційного права
(Київський національний торговельно-
економічний університет)

УДК 343.01

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.1.30>

ІНТЕРНЕТ ЯК ФАКТОР ДЕТЕРМІНАЦІЇ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Інтернет являє собою глобальне об'єднання комп'ютерних мереж, інформаційних ресурсів та різноманітних інформаційно-телекомунікаційних сервісів, тобто це технологічне середовище, в якому реалізуються різноманітні правовідносини. При цьому значній частині відносин, як і в повсякденному звичайному житті, притаманна суперечливість інтересів їх учасників. Нині Інтернет став невід'ємною частиною життя більшості населення України, що пов'язано не лише з можливістю оперативного спілкування, отримання інформації щодо різних сфер життєдіяльності тощо, а й з певними видами професійної діяльності. Водночас варто зауважити, що Інтернет є надзвичайно популярним серед осіб підліткового віку, які сприймають його насамперед як засіб комунікації, розваг тощо. Незважаючи на потужний позитивний потенціал, Інтернет має певні, не менш потужні важелі негативного впливу, які можуть призвести до формування протиправної поведінки підростаючого покоління. Незважаючи на численну кількість наукових досліджень у цій сфері, а також розробку і впровадження різноманітних профілактичних програм, проблема залишається невирішеною.

Ця стаття присвячена аналізу Інтернету як фактору детермінації протиправної поведінки підлітків. Автори дійшли висновку, що важливим фактором, який зумовлює криміногенний вплив на поведінку підлітків, є контент мережі Інтернет, який може не просто змінювати, а деформувати правосвідомість і нівелювати виховний потенціал сім'ї, а також інших соціальних і виховних інститутів. У статті також визначено, що мережа Інтернет відіграє велику роль у деструктивній міжособистісній комунікації. Авторки зазначають, що комунікативна функція, яка притаманна мережі Інтернет, дає змогу підліткам поєднувати можливість отримання інформації зі спілкуванням, що породжує певне відчуття свободи та безкарності.

На основі аналізу наукових та соціологічних досліджень Інтернету та його впливу на протиправну поведінку підлітків зроблено висновок про необхідність розробки програм роботи із зазначеною категорією осіб, а також при-

йняття нормативно-правових актів, які б встановлювали відповідальність за поширення окремих видів інформації в мережі Інтернет.

Ключові слова: підлітки, протиправна поведінка, Інтернет, криміногенний вплив, деструктивна комунікація.

Mozhaikina O. S., Kononets O. M. The Internet as a factor in determining the illegal behaviour of adolescents

The Internet is a global combination of computer networks, information resources and various information and telecommunications services, that is a technological environment in which various legal relationships are implemented. In this case, a significant part of the relationship, as in daily life, is characterized by conflicting interests of their participants. Currently, the Internet has become an integral part of the vast majority of the population of Ukraine, which is associated not only with the ability to communicate effectively, obtaining information regarding various spheres of life and things like that, but also with certain types of professional activities. At the same time, one can argue that the Internet is extremely popular among adolescents, who perceive it primarily as a communication tool, entertainment and things like that. Despite its powerful positive potential, the Internet also has certain, no less powerful, negative leverage that can result in the younger generation illegal behavior. Despite numerous scientific research in this area, as well as the development and implementation of various prevention programs, the problem remains unresolved.

This article is devoted to the analysis of the Internet as a factor in determining the illegal behavior of adolescents. The authors concluded that the factor that determines the criminal impact on adolescent behavior is an Internet content, which cannot just change, but also distort legal awareness and mitigate the educational potential of the family and other social and educational institutions. The article also identifies that the Internet plays a major role in destructive interpersonal communication. The authors determine that the communicative function that is inherent on the Internet allows you to connect the availability of information with communication, which raises a sense of freedom and impunity.

Based on the analysis of scientific and sociological research of the Internet and its impact on the illegal behavior of adolescents, it was concluded that it is necessary to develop programs to work with this category of persons and adopt legislation and regulations that would establish responsibility for disseminating certain types of information on the Internet.

Key words: adolescents, illegal behavior, Internet, criminogenic impact, destructive communication.

Вступ. На сучасному етапі розвитку українського суспільства зростає роль інформаційної сфери, яка характеризується сукупністю інформації, інформаційної структури, суб'єктів, які збирають, формують, поширюють та використовують інформацію, а також системою регулювання суспільних відносин, які виникають завдяки цій інформаційній сфері. Варто зазначити, що інформаційна сфера має великий вплив на політичне, економічне, культурне і соціальне життя.

Розвиток Інтернет-технологій, відкритість України світовому співтовариству призводять до незахищеності дітей від протиправного контенту в мережі Інтернет, посилюють проблеми, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, дитячою проституцією, порнографією, торгівлею людьми, суїцидальною поведінкою тощо.

Під дією численних внутрішніх та зовнішніх факторів сучасні підлітки в процесі соціалізації зіштовхуються з новими викликами, які активно доповнюються засобами масової

інформації та мережею Інтернет, які витісняють традиційні інститути сім'ї, школи тощо. Зазначене зумовлює актуальність дослідження мережі Інтернет та його впливу на протиправну поведінку особистості загалом та особистості підлітка зокрема.

Дослідженням проблем протиправної, девіантної, делінквентної поведінки підлітків займалися багато українських вчених, а саме: Т.Г. Веретенко, М.О. Дячкова, О.С. Можайкіна, М.А. Снітко, О.Ю. Фонарюк та інші. Варто звернути увагу, що протиправна поведінка підлітків є предметом багатьох досліджень у різних галузях науки: криминології, соціології, юридичної психології, педагогіки тощо. Водночас, незважаючи на велику кількість наукових розвідок, необхідні ґрунтовне дослідження впливу мережі Інтернет на відхилення в поведінці підлітків та розробка ефективних шляхів подолання такого впливу.

Постановка завдань. Метою і завданнями цієї статті є дослідження Інтернету як фактору детермінації протиправної поведінки підлітків.

Результати дослідження. Враховуючи мету цього дослідження є необхідність звернути увагу на суб'єктів, які отримують інформацію з мережі Інтернет і на поведінку яких спрямований криміногенний вплив, – підлітків.

У своєму дослідженні О.С. Можайкіна висновує, що підлітковий вік характеризується тим, що формування особистості незакінчене. Установки і психологічні характеристики цього віку внаслідок різноманітних новоутворень мають нестійкий характер, погано закріплені. Тому для неповнолітнього характерні нестійкість життєвої позиції, неусвідомлення власного справжнього місця в суспільному житті тощо. До цього авторка додає те, що цей вік також характеризується недостатнім розвитком процесів гальмування в нервовій системі. Нервова система неповнолітнього не завжди здатна витримувати сильні або довготривалі подразники і під їх впливом часто переходить у стан гальмування або, навпаки, сильного збудження [1, с. 150]. Підтримуючи думку авторки, можемо лише констатувати, що саме ці особливості є вирішальними для криміногенного впливу Інтернету не лише на психіку, а й на поведінкові установки.

У наукових дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених часто зустрічаються різні визначення протиправної поведінки та її різновиди. Так, О.Ю. Фонарюк пропонує визначення протиправної поведінки як соціально шкідливої, такої, що суперечить праву, дії чи бездіяльності особистості, як усвідомлено, так і неусвідомлено мотивованої, наслідком якої стає застосування правовідновних заходів, а у передбачених законом випадках – заходів юридичної відповідальності [2, с. 174]. Поряд із цим варто звернути увагу, що за ступенем тяжкості виділяють девіантну, асоціальну та делінквентну поведінку. Остання розглядається як сукупність протиправних вчинків, до яких переважно належать лихослів'я, систематичне порушення дисципліни в школі, бійки з однолітками, дрібні крадіжки, здирицтво, хуліганство тощо [3, с. 8].

Протягом усього періоду розвитку перед цивілізацією завжди поставала необхідність забезпечення власної безпеки. У всі часи людство намагалось захистити себе спочатку від оточуючого тваринного світу, а потім від злочинних та інших протиправних посягань у наші часи. Особлива увага завжди приділялася підростаючому поколінню, оскільки виховання високоморальної, стійкої до негативних впливів і фізично сформованої особистості є запорукою прогресивного розвитку суспільства і держави. Невипадково в останні роки в Україні під пильною увагою знаходиться захист прав неповнолітніх, зокрема на фоні посилення такої загрози, як деструктивний вплив негативної інформації через мережу Інтернет на неповнолітніх.

Інформаційний простір мережі Інтернет став звичним середовищем життєдіяльності великої частини суспільства, де кожен користувач створює власний повсякденний світ, живе і діє у ньому. При цьому саме мережа Інтернет дає змогу об'єднати в одному соціальному середовищі користувачів із різною соціальною і культурною диференціацією, в тому числі і з протиправними поглядами та установками.

Не можна оминати увагою звіт Digital 2020, підготовлений компаніями WeAreSocial та Hootsuite, в якому визначено тенденції використання Інтернету, мобільних пристроїв,

соцмереж та інших електронних майданчиків. У звіті зазначено, що щомісячна аудиторія соцмереж зросла до 4 млрд користувачів. Тобто акаунтом у соцмережах володіють 53% населення Землі. За твердженнями аналітиків, у 2020 році в соціальних мережах зареєструвалися 450 млн осіб. Найбільше нових користувачів приєдналося до Instagram – 76 млн за липень-жовтень 2020 р. Лідером за загальною кількістю аудиторії є Facebook з 2,701 млрд користувачів, далі йдуть YouTube і WhatsApp із 2 млрд користувачів. Як зазначено у звіті, на початок 2020 р. інтернетом користувалися 4,54 млрд осіб (+7% до січня 2019 р.), або майже 60% населення планети.

Людина в середньому проводить в Інтернеті 6 годин 43 хвилини на добу. Тобто приблизно 40% свого часу неспання. І останнє, що привертає увагу в контексті цього дослідження, – це те, що месенджери і соцмережі є найпопулярнішими категоріями додатків: ними постійно користується 89% осіб у віці 16–64 років [4].

Як показують наші дослідження, а також наукові дослідження інших авторів, найбільш схильні до криміногенного впливу, в тому числі за допомогою інформаційного простору мережі Інтернет, підлітки, оскільки саме в цьому віці відбувається активний пошук і споживання інформації.

Нині поряд зі стрімкою акселерацією відбувається і прискорений процес соціального зростання, що пояснюється, зокрема, поданням підліткам великих обсягів різної інформації. Тому сучасні діти рано усвідомлюють, що є повноправними членами суспільства, нерідко намагаються бути суб'єктами тих чи інших суспільних відносин.

За переконанням Т.Г. Веретенко та М.А. Снітко, використовуючи Інтернет-мережу, підлітки засвоюють певні моделі поведінки, які прийнятні для віртуального світу, та з часом переносять їх у реальне життя. В Інтернет-мережі підліток черпає стереотипи та моделі поведінки, норми діяльності, формує власну соціальну ідентичність, самооцінку, що не завжди є адекватною. Авторки наголошують, що зміна поведінки підлітків у процесі використання Інтернет-мережі є наслідком кінцевого інтересу та результатом довготривалих попередніх змін [5, с. 37].

Зазначене дає підстави стверджувати, що важливим фактором, який зумовлює криміногенний вплив на поведінку підлітків, є контент мережі Інтернет, який здатний шляхом латентного інформаційно-психологічного впливу на емоційно-поведінковий та когнітивний стан підлітка формувати та змінювати соціальні установки, деформувати правосвідомість, нівелювати увесь виховний потенціал сім'ї та закладів освіти. Багато вчених навіть висловлюють думку про прямий зв'язок стрімкого зростання злочинності з негативним впливом інформації, яка міститься в мережі Інтернет. Водночас вважаємо, що точно встановити і прослідкувати зв'язок негативного впливу інформаційного простору на кількісні та якісні зміни злочинності підлітків досить важко, оскільки нині статистичного обліку такої інформації немає.

Підтримку зазначеної думки знаходимо в дослідженні М.О. Мокряк, яка стверджує, що під час пояснення причин злочинності на всіх рівнях майже неможливо спиратися на жорсткі, лінійні причинні зв'язки, характерні для найпростіших законів механіки, елементарної фізики, хімії та ін. Авторка визначає, що практично вони не мають місця в складних соціальних, біологічних та інших системах, де детермінація має складний, опосередкований характер. Злочинність, як і всі соціальні явища, має стохастичний (невпорядкований) характер, підпорядковується статистичним (імовірнісним), а не динамічним (однозначним) закономірностям [6, с. 140].

Значна увага українських вчених приділяється інформації, яка поширюється в мережі Інтернет і має негативний (криміногенний) вплив на підростаюче покоління. Так, М.О. Дячкова, досліджуючи засоби масової інформації як кримінологічний феномен і спираючись на попередні наукові доробки, визначає, що основними способами криміногенного впливу ЗМІ на особистість є: 1) інформування про методи та способи вчинення злочинів; 2) використання ненормативної лексики; 3) пропаганда насильства, жорстокості; 4) романтизація злочинності, героїзація злочинності; 5) активна реклама алкогольної продукції; 6) створення

та розвиток кримінальної субкультури; 7) формування негативної думки про державні, в тому числі і правоохоронні органи [7, с. 91].

Погоджуючись із твердженнями інших авторів, вважаємо, що мало уваги приділяється дослідженню особливостей комунікації підлітків через мережу Інтернет, а також її впливу на свідомість, культуру, поведінку, ціннісні орієнтації, а також на соціалізацію загалом.

Одним з основних факторів криминогенного впливу є деструктивна міжособистісна комунікація. І в цьому питанні велику роль відіграє саме мережа Інтернет. Підлітки заходять в Інтернет здебільшого з метою спілкування. Тому можна впевнено стверджувати, що інформаційний простір мережі Інтернет виконує комунікативну функцію. Комунікативна функція, яка притаманна інформаційному простору мережі, дає змогу підліткам поєднувати отримання інформації на стрічках новин, пересилання текстів (графіки, музичних треків, відео) у формі коротких повідомлень, які породжують певне відчуття свободи та безкарності. Окрім отримання та обміну інформацією, Інтернет уможливило спілкування в онлайн-режимі в Viber, Telegram, Instagram, Facebook, WhatsApp тощо.

Пояснюючи ефект, який онлайн-простір породжує в правопорушника відчуття свободи дії, професор університету рейдера (США) Дж. Шулер ввів поняття онлайн дезінгібіції. Основу цього поняття, за переконанням автора, становлять:

– дисасоціативна анонімність («ти мене знаєш»), сутність якої полягає в тому, що в умовах анонімності люди можуть відокремити свої дії в онлайн-просторі від реального світу і реальної особистості. У такому випадку людина вважає, що може не брати на себе відповідальність за свої дії;

– невидимість («ти мене не бачиш») дає змогу уникнути встановлення психологічного контакту;

– асинхронність («побачимося пізніше») – змога спілкуватися в окремих випадках без необхідності термінової реакції на слова або дії співрозмовника, що є важливим фактором дезінгібіції;

– соліпсична інтродекція («це все в моїй голові») – вірогідність того, що під час онлайн-спілкування може виникнути відчуття, що все відбувається виключно у власній уяві;

– мінімізація влади («ми рівні») – виникає внаслідок опосередкованого сприйняття атрибутів більш високого соціального статусу, а також можливості їх ігнорувати [8, с. 322].

Особливістю спілкування в мережі Інтернет є анонімність і змога виступати в ролі, яка є неможливою при звичайному спілкуванні. Потенціал мережі дає змогу одночасно підтримувати зв'язок із кількома співрозмовниками, обирати аудиторію і теми для розмов, при цьому не важливим є місцезнаходження, не вимагається особисте знайомство, що знижує низку психологічних бар'єрів і дає змогу висловлюватися відповідно до своїх реальних поглядів та суджень. Комунікація в мережі Інтернет справляє великий психологічний вплив, що може сприяти подальшому розвитку протиправних дій (залучення, збудження, заклики, поширення тощо) або спровокувати психологічну травму. При цьому перевантаження соціальними (віртуальними) контактами, опосередковане спілкування з «друзями» сприяє втраті здатності і змоги зосереджувати увагу на конкретній людині, що надалі може призвести до агресії та знецінення кожного з контактів у реальному світі та комунікації.

Висновки. Усе викладене вище дає підстави висновувати, що Інтернет має потужний потенціал, здатний впливати на психічні процеси підлітків, а також на їхні поведінкові установки. Отже, перед суспільством загалом, а також перед провідними соціальними інституціями (сім'я, школа, органи державної влади тощо) стоїть завдання розроблення і впровадження програм роботи із зазначеною категорією осіб, які будуть передбачати просвітницькі заходи. Крім того, вважаємо за потрібне розробити і прийняти нормативно-правові акти, які встановлять відповідальність за поширення інформації, що може нести загрозу дітям, негативно впливати на їхню свідомість і провокувати до протиправної поведінки.

Список використаних джерел:

1. Можайкіна О.С. Формування особистості неповнолітнього в контексті запобігання протиправної поведінки. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти* : збірник наук. праць. 2003. Вип. 26. С. 149–152.
2. Фонарюк О.Ю. Протиправна поведінка людини: філософсько-правовий вимір : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Львів, 2017. 204 с.
3. Можайкіна О.С. Психологічні засади діагностики і корекції протиправної поведінки неповнолітніх в закладах загальної середньої освіти : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06. Київ, 2010. 18 с.
4. Digital 2020: Global digital overview. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2020-global-digital-overview> (дата звернення: 11.11.2021 р.).
5. Веретенко Т.Г., Снітко М.А. Компонентнісний підхід до діяльності підлітків в Інтернет-мережі. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2010. № 84. С. 35–39.
6. Мокряк М.О. Вплив засобів масової інформації на відтворення злочинності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 6. С. 140–144.
7. Дячкова М.О. Засоби масової інформації як кримінологічний феномен : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2018. 216 с.
8. John Suler. The Online Disinhibition Effect. *Cyberpsychology & behavior*. 2004. № 7 (3). P. 321–326.

